

KADA JE ESENCIJA PRETHODILA EGZISTENCIJI

„Ne podnosim svoje detinjstvo i sve što je od njega u meni preostalo... Skrivena među hiljadama drugih, izgovorena gotovo šapatom, kao ostatkom daha u ispranoj ispušnici, ova rečenica iz Sartrovih Reči prihvaćena od kritike i, ponavljana u horu, skandirana, već danas ima ne manju slavu od onih drugih Sartrovih parola-deviza: „Pakao su drugi“, „egzistencija prethodi esenciji“... Kao što ove ranije predstavljaju ključ za misli autora Mihaela i Puteva slobode, ova rečenica treba da služi kao psihanalitički ključ za njegovu ličnost. Fransoa Morijak protestuje: „Dete-Sartre sigurno nije ličilo na malo čudovište na koje se Sartre u zrelih godinama tako okomio. Ni manje ni više bilo je već u tom detetu sve ono što je Sartre učinio dragim mnogim ljudima“. Hieronim Mihailski u svom eseu o Sartrovim autobiografijama (Kultura, br. 40/64) francusko je dete prevodi čak kao „prezirem“ da bi dokazao neosnovanost Sartrove sumnje smeštene u ovoj tako monstruozno stilizovanoj samopričini. Na završetku prvog dela autobiografije (Reči su tek početak ispušnice) Sartre ovu netrpeljivost prema svom detinjstvu komentariše ovako: „Promenio sam se. Kasnije ću ispitati kakve su kiseline izjele prividni oklop koji me je deformisao, kada sam i kako upoznao nasilje, otkrio svoju ružnicu — ona je veoma dugo bila za mene negativna podrška, gašeni krek u kome se rastvaralo divno dete — kakvi su me razložili materijal na sistematsko mišljenje uprkos sebi, do to mere uprkos, da sam istinitost ideje upoznao preko neprijateljnosti koje mi je ona metala. Iluzija predodređenja raspala se u prah; muke, spasenje, besmrtnost — sve se srušilo, zgrada se raspala, sveti duh je naprje zatvoren u podrum, a kasnije oteran; ateizam je okrutan poduhvat i na dugu stazu; čini mi se da sam ga doveo do kraja. Gledam na sve jasno, trezveno, znam svoje prave zadatke, sigurno zaslužujem nagradu za građansku hrabrost. Evo već desetak godina ja sam čovek koji se probudio izlečen od dugotrajne, gorke i slatke ludosti, koji se čudi sam sebi, koji bez osmeha ne može da se seća ranijih grešaka, i koji više ne zna šta da učini sa svojim životom“.

Zaista je paradoksalno, najbolja Sartrova knjiga, reči tu čak i oštrije, jedino Sartrovo remek-delo — jeste priznanje neverovanja u literaturu. Dve Sartrove citirane odbrane — najkratkije argumentišu tešenjem, opravdavanjem, brane Sartra od Sartra, dokazuju — s pozicija psihologije — istinu koju je odbacio i — s pozicija ideologije — ispravnost vere koju je izgubio. S pronicljivošću doktora Rijeza iz Kamijevog Kruga, koji kad izgubi veru u to ga teži i dalje ka svetlosti samoj u sebi, Sartre se odriče odbrane: „Izgubio sam veru, ali nisam zbacio mantiju: i dalje pišem. Čime

drugim da se bavim?“ Njegova je sumnja već tako apsolutna da mu nije potreban gest, on ne traži samoopravljanje u mržnji prema svome delu. Preporučujući u testamentu da se njegovo deo spali, Kafka proklinje literaturu, u njegovom gestu ima nečeg od gesta Mojsija koji razbija tablice. Sartre se zadovoljava podsmehom prema ranijoj ljubavi. Sam je predmet svoga gneva. Kaže: „Ja sam, u stvari, kao Svan izlečen od ljubavi i koji sa uzdahom kaže: „Kad sam pomislim da sam upropastio svoj život zbog žene koja uopšte nije bila po mome ukusu!“ Reči su istorija Sartrove ljubavi. Tražeći svoje izgubljeno vreme Sartre se vraća u detinjstvo. Ali njegov predvodnik nije ukus kolačića mešanoga u kavi. On se vraća u detinjstvo kao u pakao, u onaj svet drugih u kome je postojao u stanju odlaganja, sa osećanjem nepotrebnosti, gde je jedino objašnjenje njegovog postojanja bio slučaj.

Danas su u svetu i kod nas u modi autobiografije pisaca. Sartrova autobiografija koristi sve privilegije toga književnog roda. Sećanja na mesta i vreme služe da bi se prikazao psihološki portret junaka, koji je Sartre-dete, rođeno 1905. godine, između poraza iz 1870. i prvog svetskog rata, odgađeno posle smrti oca, intelektualnog oficira, u alžirskoj porodici majke, u bogatoj građanskoj intelektualnoj sredini. Glava kuće, Sartrov deda, Karl Švajcer (stariji Albert Švajcera), gimnazijski profesor, kasnije direktor instituta za moderne jezike u Parizu, predavač i pisac udžbenika nemačkog jezika — bio je prvi autoritet za budućeg pisca, a biblioteka Švajcerovih bila je prvo posvećenje u tajnu. Sartrova majka, koja se u Rečima naziva devojčkim imenom Ana Marija, zaplaćena u strogoj očevoj kući, ostala je u sećanju svoga sina ne kao starateljka, nego kao druga-rica koja se zajedno s njim ushićavala i koja je bila prvi slušalac njegovih sanjarija. Sartre se, kako kaže Morijak, okomio na dete kakvog je bio. Čak bi rekao, okomio se na ovoga sebe od danas, to znači, kakvim ga je učinio detinjstvo. Sartre-dete je za njega danas, iz razmaka od pedeset godina, izvor verovanja, varki, lutanja i grešaka, padova i poleta, izvor svega onoga što sastavlja ovaj njegov život. „S kojim ne zna više šta da uradi! Ako se može govoriti o Sartrovom okrutnosti, onda je to moguće samo zbog principa da o sebi govori bez olaksika. Jer je čak i u okrutnosti pravedan. Ovo malo čudovište koje igra komediju osećanosti i intelekta, izmotava se svakom rečju, koje stalno živi u želji da se pokaže, koje čeka, kao što glumac lakrdijaš čeka na aplauze pri otvorenoj zavesi, da ga odrasli pohvale i zainteresuju se njime, radi sve što može i kako može da bi se afirmisao, da bi postigao — još u doba dok puzi — veru u neophodnost svoga postojanja, da bi se potvrdio preko drugih, kroz odobravanje drugih,

Ako je to detinjstvo monstruozno, onda je to samo zato što je bilo neprestana borba za sebe.

Sartre je u okrutnosti pravedan. Traži i nalazi opravdanje za nekadašnjeg sebe. Dolazi do prvih uzroka, do elemenata onoga zbira nesrećnog lakrdijaštva koji ga je sačinjavao. Posle Reči je jasno da je pišući svoga Bodlera mislio o sebi. Socioanaliza Bodlera je bližnjački nalik na autoanalizu i autokritiku Sartra. Izvor njihovog otuđenja, Bodlera i Sartra, izvor njihove nemoguće sudbine, njihovog stalno ponavljano pokušaja da se afirmišu, njihovog života i njihove literature, njihovog unutrašnjeg nesklada — jeste isti: što su ostali siročad. Ni jedan ni drugi nisu znali svoje očeve. „Da je bio živ moj otac, znao bih svoja prava i svoje obaveze. Njegova smrt mi ih je oduzela. Moj otac bi mi zaveštao nekakve trajne predmete. Iz njegovih nerava načinio bih svoje principe, iz njegove ignorancije svoje znanje, iz njegove netrpeljivosti svoj pravo, on bi se nastanio u meni. Taj dostojni stanao učinio bi da steknem poštovanje prema samom sebi. Iz poštovanja prema sebi izveo bih svoje pravo na život.“ Bez oca ma gde bio, on je nigde. Nema ništa zauvek, kao svojinu. Nigde nije kod svoje kuće. „Dobra ovoga sveta pokazuju njihovom vlasniku šta je on. Ona su mi govorila da li nisam. Bio sam bez konsistencije, nepostojati. Nisam bio budućni nastavljač očeva dela... jednom rečju, bio sam bez duše.“

Sartre-dete imao je sve, zaštitu, blagostanje, rodni dom, nežnost, ali je sve to imao badava, ni za šta. Sve mu to nije pripadalo. Sve, celo svoj život imao je bespravno. Znači nije postojao.

Postojati, steći pravo na posedovanje, dakle pravo na sebe, na svoj život, postojati, dakle imati neizgovor nego potrebu postojanja, postojati, znači postati nezamisljiv, neophodan element sveta drugih. Pre nego što postanu pakao, drugi su objektivni kriterijum vrednosti. Ogledati se u njihovim očima — znači moći steći samopouzdanje. I ti drugi

odvraćaju Sartra-dete od izvršenja njegovih primitivnih težnja. Dedu, baka, Ana Marija odabiru ga svim i svacim, preko mere, ali njihova nežnost, srdačnost, jedva je milostinja srca, koja mu ne pripada. Ta oduševljenja uvek u superlativu, te nežnosti uvek bez značenja! „Sumnjicio sam odrasle zbog komedijaštva“ — izjavljuje. I on im plaća istom merom, andeoskim lišcem, nežnošću kao u devojčice, proračunatim komedijaštvom deteta. Kad je od rastao iz pelena i kad je kao sedmo-osmo-devetogodišnji detak u gledao svoje vršnjake kako luduju u Luksemburškom parku, počeo je da računa na njih kao na svoje prave druge. Kroz njih će se proveriti. Ali za te druge nije odgovarao kao partner, bio je previše mali. Opet je bio nikakav. „Ta ja bih oduševljeno pristao da igram čak ulogu nemog statiste u njihovim igrama, pristao bih da budem ranjenik na nosilici, čak da igram ulogu mrtvaca... Sreo sam prave sudije, svoje savremenike, svoje vršnjake i njihova ravnodušnost me je prebrisala... Bio sam isteran uvek, od svuda.“ Egzistencijalno očajanje Sartre počinje da preživljava veoma rano. A išao je ka egzistencijalizmu, ka toj istini svoga života, da egzistencija prethodi esenciji, savsim izdaleka, iz poricanja. „Bio sam platonista, išao sam od poznanja ka predmetu. Ideja je za mene imala više realnosti nego stvar, jer mi se najpre ona otkrivala, jer je ona za mene bila stvar. U knjigama sam našao na svet, registrovao, katalogizirao, određen, smišljen i strašan. Haos mojih knjiških doživljaja mešao mi se sa slučajnošću stvarnih događaja. Otuda potiče onaj idealizam za čije mi je savladivanje bilo potrebno trideset godina života“. Za Sartra-dete esencija je išla ispred egzistencije. Sliku sveta u poznaje pre nego svet, ideju ranije nego stvar, reči ranije nego misli. „Kasnije u više mahova slušajući kako su antisemiti prebivali Jevrejima da ne poznaju glasove čutanja prirode, odgovarao sam: u takvom slučaju ja sam više Jevrejin nego Jevrej.“

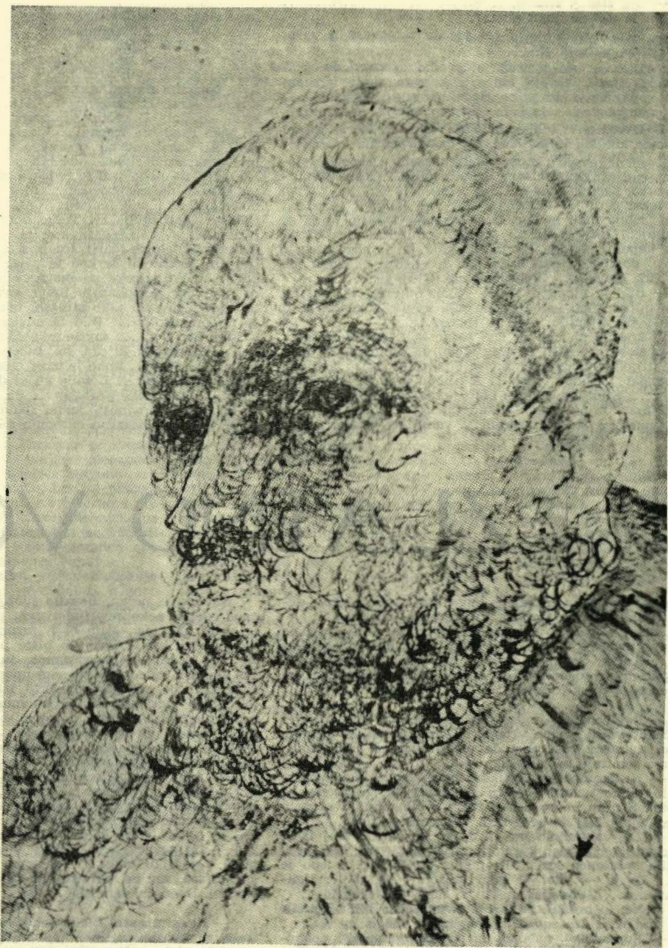
Prvo poznavanje sveta Sartre-dete je primio u biblioteci Karla Švajcera. Knjige, hiljade knjiga, ogroman izvor svetlosti. Milioni reči, a svaka tajanstvena, čvrsta, tvrda, nepopustljiva kao stvar. „Ludovao sam od radosti: meni su pripadali ti glasovi sasušeni u malim herbarijima, ti glasovi koje je ded oživljavao svojim pogledom, koje je čuo, a koje ja još nisam čuo... Rečenice su mi pružale otpor kakav pružaju stvari.“ Tamo, u knjigama, bio je najistinski svet, tamo je bila esencija sveta, esencija postojanja. „Tamo su ljudi i životinje bili u prirodi: crteži su bili njihovo telo, tekst je bio njihova duša... Iza zida biblioteke strelale su se netačne skice koje su se manje ili više približavale prototipovima, ali nisu postizale njihovo savršenstvo. U zoološkom vrtu majmuni su bili manje majmuni, u Luksemburškom parku ljudi su bili manje ljudi.“ Citao je. I te reči koje su mu progovorile, porazile su ga neshvatljivom konsistencijom. Tamne po smislu svojih aluzija, bile su same u sebi i same za sebe. Reč je bilo sve i ništa nije bilo van reči. Sušan, škripi poda u mraku takode su bili reči, jednake po svojoj neshvatljivosti sa onima koje su ljudske usme skladale u reči. Otkrivao je jezik u prirodnom stanju, jezik kome nisu bili potrebni ljudi“.

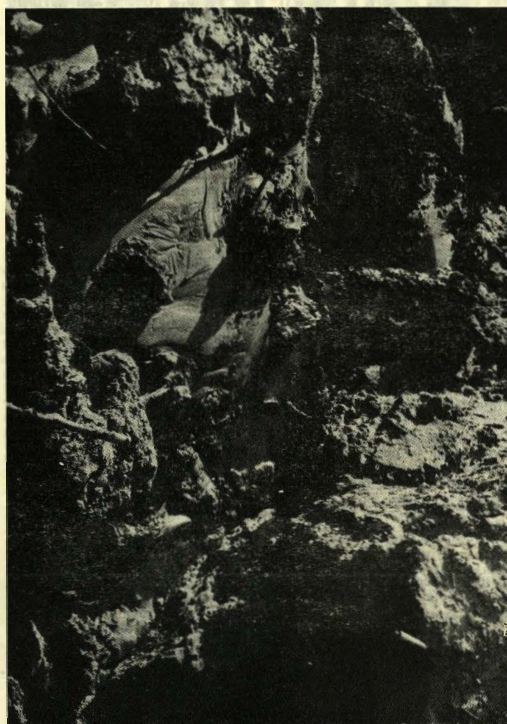
Prvi ljudi, ne oni odrasli komedijaši, njemu dragi i tuđi, nego prvi ljudi koji su mu stvarno otkrivali svoje egzistencije, brige, ljubavi, ambicije, živote i smrti, ti prvi ljudi kroz koje bi mogao da stekne sigurnost u sebe, takode su mu bili pokazani u knjigama. Prirodnim redom stvari, kad su obmanuli pokušaji da se odmeti sa realnim ljudima, počele su da piše kako bi sebi stvorio partnere za egzistenciju. Drugi deo Sartrove autobiografije upravo nosi naslov Pisati. „Rodio sam se iz pisanja. Kada sam pisao, izmicao sam od odraslih; ali sam postojao samo da bih pisao i ako sam govorio „Ja“, to je značilo — ja koji pišem.“

(NASTAVAK NA 12. STRANI)

dila

DRAGAN LUBARDA

tartar

(NASTAVAK SA 10. STRANE)

dela, ja, mistik, hteo sam žamorom reći da prisilim na govor ćutanje života, a pre svega sam stvari hvatao za njihova imena: baš je to bila vera."

MIHIZOVO VOSKRESENJE

Saznao je:

Da čovek, kao knez Miloš, nosi po jednu glavu u torbi, i da je najčešće ona iz torbe bolja od one koja nosi onu u torbi.
Da je ljudska duša prostrana — kao novine.
Da je čovek zvare, bez mere, kad čuti i kad jastuke stene.
Da kritičari pišu najbolje — kao stari i deca.

Video je:

Podgrmečki kraj,
Čopicev gaj,
kalambura sjaj,
istorije vaj,

svetog Nikolu i Lenjina,
Branka Ćopića — sabranog
pisca,
Borislava Mihajlovića — ne-
sabranog kritičara.

Čuo je:

Reči,
reči,
reči,
tople,
odmekle.
nabrekle,
mukle,
prozukle,
tučne,
poučne,
zvučne,
telesne,
mesne,
pnešne,
pomalo besne,
prave,
žilave,
hrapave.

lirake,
klavirske,
pune treske,
mitraljeske,
živne i
divne.
podsmevke,
pipirevke,
netrenke,
uskočtračne,
mnogoznačne —
plačne.

Umesto poruke

Kritika je nekad bila,
kažu ljudi, svesti puna,
ali — sad su njena krila
— mehurići od sapuna.

Po prikazu Borislava Mihajlovića-Mihiza na Sabra-
na dela Branka Ćopića, Po-
litika, 31. januara 1965. go-
dine. M F

DUH IGRE

Ta se igra dugo igra
Vasko Popa

Banula je u ovo neprirodno proleće jedna planožvita i žućna polemika oko književnog Direktorijuma iz Francuske ulice br. 7 i o njegovih poslednjih odluka o prijemu novih članova u Udruženje književnika. Da u toj situaciji potpisnik ovih redova nije bio meka vrsta "Drajkusa", da nisu zagakala na njega tolike književne vrane iz našeg književnog Dauning-strita, sva ta halabuka mogla je dovesti do raspravljania o duhu naših up-

ava i samouprava, o sistemima
savremenih nanoraničaca, jamo-
kopilaca i kopača. Ovakvo, pre-
staje samo da se citira antipa-
torska, katkijskom suplesom
nabijena poezija Vaska Pope.

Jedni odgrizu drugima
ruku ili nogu ili bilo šta

Stave to među zube
potrče što bolje mogu
u zemlju to zakopaju.

Drugi se razjure na sve strane
njuše traže njuše traže
svu zemlju raskopaju

Nađu li srećni svoju ruku
ili nogu ili bilo šta
na njih je red da grizu.

IGRA SE NASTAVLJA ŽIVO

SVE DOK IMA RUKU
SVE DOK IMA NOGU
SVE DOK IMA BILO ČEGA.
(Jurke)

U našoj književnoj politici, tajnije — među ljudima koji imaju iluzije upravljanja književnošću, igra koju peva Vasko Popa samo je nasliednik jedne starije socijalne igre u kojoj su pitanja svesti, demokratskog razumijevanja, rešavanja na turisti način, sevom noža u mutvelu, negovanjem zapla za kaznu dušama neposlušnih građana. Ali, i to ima nekog smisla: omogućava apsurda izoštrava smisao za pobunu.

M. F.

M. F.

da li je humor moralan stav

ima jedan sloj i još ljudi koji na sve stvari moraju da gleda sa strane, takve su stvari koje su kakve, toliko uzdažu da jedino u humor, u one izbacuju, melemiske crte humora, koji su ravna, sve mirni, sve zabravljivi i koji je neka vrsta jednog pravednog superiornog sudije. Tosi obično ljudi „čistih ruku“, to znači izvan svake socijalne angažovanosti, koji neguju svoju decu, zadržuju svoj hleb, često po cenu čitavog moralnog integriteta, ali koji su ipak imaju zadržan humor, osmeh, negde nejasnog roba stožira koji je jarmu govori: „I to će proći“! A, posle svega, doći će smeh nad

svopstom bezdom ljudske prola-
nosti. Oni uživaju u psihologiji
i filozofiji, u književnosti, kažu u po-
litici i nametaju i počinju po-
biti u moralne osjećaje tje-
ne pozorišta i izložbe, uživaju
u varljivim konverzacijama, ho-
daju svetom, dođu, ugostiti, sa-
enciklopedijama u glavi, kaže
svojim dobrotama, raspravljaju
bezopasno o bezopasnim stvari-
ma i, posle svega, u tmešnim i
besklim jedina nalaze zaborav i
sreću nad svim mudrin i
svojim i samim osjećajima koje, ite-
i-ne-bolje, kao prodiru u nj-
hov, intimni svet.

I taj zečiji moral, čiji je moto „Svoja kućica – svoja slobodica“, postepeno se umnožava, postajući neka vrsta privatne i bezopasne didaktike. Daleko od toga da čovek čoveku bude dlj, nego sve više postaje meta bezdušnih napada i totalne ravnodušnosti dobrih, zečijim mora-

lom zastihom čitavi. Ako je nekad kao maksićna vakula čuvana u kofaru, "Covjek je čovjek" - "mi" - danas ta maksićna prerašta u: "Covjek je čovjek" - "zeć", što svakako predstavlja nesumnjivog progres, ako ne u smislu povećanja opšte ljudske moći, oho u smislu devalvacije čovekove hrabrosti, primarnog moralnog osećanja i estičkog integriteta. Hvala, ali ne i čestitke, jer je ovaj "mi" vakula i nadu, bez koje čovjek ne može da živi. Ako je nada "želti iskuslvač" po duhovitoj reči Balzakovič, humor itakav negujući takozvani dobri ljudi nije moralni stav jer navlači koprene na iskuslvač, premažući laikom ranjiva mesta toga iskuslvača i razgrađujući pravu silu stvar, ko bi, lišene toga laika, bile ranjive dimenzije viđe svirepine a ne izbežnim pipcima svesti.

Miroslav EGERIĆ

za ljude? — pisao sam radi samog pisanja.” I ta pronicljivost je okrutna. I ona je nepravdna. Jer iz pisanja se izdvajala privlačna, neodoljiva, nesavladljiva. neoporeciva — ljudska egzistencija, koja nezapisana ne bi imala glas. „Moj poziv je preobražavao sve: udarci mača nestaju bez traga, pisanje ostaje; zapisao sam da darodavac u literaturi može da

se pretvori u svoj sopstveni dar, to znači u vlastiti predmet. Slučaj me je učinio čovekom, osetljivost će me učiniti knjigom. Mogu da zamenim svoju svest u bronzu, da izlitem odjek svoga života u nečiju svest, mogu da zamenim silom, gipke spirale vremena — večnošću. Mogu da se otкриjem svetom duhu silinom jezika, mogu da postanem opesija vrste, najzad da budem drugi, drugačiji nego ja, drugačiji od svega... Niko ne može da me zabavi, da me prečuti, ja sam priroda, svet je iskidan i tu. Moj glas vesti će me pokrenuti. Čitaju me, padam u oči, mene govore, ja sam u svim ustima, ja sam jezik univerzala i lični. Za milione očiju ja sam radoznalost perspektiva. Za onoga ko me voli ja sam najintimniji nemir, ali kao i najotoklun, nestajem. Ne postojim nigde, dakle najzad postojim! Svuda sam; parazitski, obvisnuo, buše kao crvi i stalno ga primoravaju da me vaskrvasa iz moje nepristutnosti."

Ta misija literature utisnute u začarani bezizlazni krug egzistencije Sartru više nije dovoljna. Zbog toga ova sunnja. „Ne znam šta da učinim sa svojim životom,

„Zar život treba da bude samo materija za literaturu, a literatura znak za život? Pisaću, čime drugim da se bavim?“ Sartre-dete je verovalo da je to maksimalna želja. Današnji Sartre se ježi od takvog minimalnog maksimalizma. Ranije je ludovao od radošti je literatura — reći. Danas se ljuti na svoju ondašnju radost, ljuti se što su to samo reći.

Koji od pisaca ima danas tako izostrenu svest o literaturi kao Sartre? Pre svega svest o njenoj ograničenosti. U knjizi *Šta je literatura* podvrgao je analizi kao niko u naše vreme, njenom ontolozičkom, sociološkom, metafizičkom. Ovu poslednju je odbacio. Odbacio je besmrtnost savršenstva, besmrtnost dela kao takvog. Provedući u razgovorima o literaturi sa raznim intelektualcima, uključujući i krvotok društvenog organizma. S njom živi i s njom umire. Ona je akt svesti, toga organizma, funkcija njegove deiatnosti. Ali još se tu kroz jezik sociologa izražavala terminološki nešto umanjena nadmenost Sartra-deteta. Ona kad je formalisala definciju literature verovala je u njen uspeh, u važnost njenog angažovanja, u njenu ravnopravnost sa delovanjem. Ona osniva političku partiju kojoj kao ulog sa značenjem društveno-političkog programa daje svoju literaturu. I tada počinje sumnja. Ona sumnja koja mu je danas izdala za izjavu: „...da šta je literatura, to je životom”. Literatura, ona literatura koja je bila partner detinjih snova, koja je bila partner filozofije zrelosti — nije bila ravnopravan partner delovanja. Drugi zakon vladavila

rečju, drugi delom. Reči su bespomoćne pred silom. Najviše mogu da budu njena kamuflaža. Literatura — to su samo reči. Nekada su to bile čak reči. Ali to je bilo vreme kada su ideje vladale svetom, a esencija je išla ispred egzistencije.

Nobelova nagrada dodeljena je autoru **Reči** za literaturu, za predstavu sveta, upravo za reči, za uverenje u prvenstvo esencije. Dodeljena je dakle detetu. Zar je posle gotovo pola veka rvanja s tim detetom, koje je nekad bio, Sartre trebalo da mu se pokori? Nobelova nagrada je za njega bila neprihvatljiva.

Prevedo Petar VUJICIC

"Polja" uređuju: Miroslav Rjeđić, Gojko Janjusević, Zelimir Petrović, Mileta Radovanović, Zvezdana Odgođević i Ljiljana Lasić (Kaplana) (izbor likovnih priloga i tehnička oprema)

Izd listište NIP "Progres",
Novi Sad, Stevana Srećna 13

Rukopise slati na adresu:
Redakcija "Polja", Novi Sad,
Vase Stajića 1, tel. 55-22

Rukopisi se ne vraćaju.

Godišnja pretplata 600 dinara,
za inostranstvo dvostruko. Po-
jedini primerak 50 dinara.

Rukopise slati na adresu:
Redakcija "Polja", Novi Sad, Stevana Srećna
broj 151-171-514, sa naznakom

Stampa „Forum“, Novi Sad
Meter Mita Dejanov

Sledeći broj „Polja“ izlazi
10. aprila 1965. godine